

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Історія української культури» складена відповідно до освітньо-професійної програми Менеджмент підприємства спеціальності 073 Менеджмент.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: культура як сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством протягом свого існування, та її прояви на різних етапах української історії.

Міждисциплінарні зв'язки: Дисципліна «Історія української культури» є обов'язковою дисципліною циклу гуманітарної і соціально-економічної підготовки. Вона пов'язана із дисциплінами «Історія України», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Соціологія», «Політологія», «Філософія».

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Історія української культури» є формування системи знань студентів про закономірності національного історико-культурного процесу, основні досягнення вітчизняної культури, засвоєння загальнолюдських та національних культурних цінностей, збагачення духовного світу, формування моральних і естетичних потреб та здатності зберігати і охороняти культурні здобутки України.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія української культури» є:

- визначити передумови та засади культури, її виникнення, тенденції розвитку та основні закономірності функціонування;
- розглянути багатовікову історію вітчизняної культури, розкрити основні етапи її розвитку;
- розкрити специфіку української культури, визначити її місце і роль у сучасному світовому культурному просторі;
- сприяти збагаченню духовного світу студентів, зростанню інтересу до самостійного творчого осмислення культурної спадщини, власній участі в культурному будівництві України;
- визначити особливості та тенденції розвитку вітчизняної культури ХХІ століття, дати аналіз стану сучасних течій, молодіжних субкультур та контркультурних відгалужень.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми у здобувачів вищої освіти мають бути сформовані наступні **компетентності**:

загальні:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу та встановлення взаємозв'язків між соціально-економічними явищами та процесами.
2. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.
3. Здатність діяти на основі етичних міркувань, соціально відповідально і свідомо.

1.4. Програмні результати навчання:

Демонструвати здатність діяти соціальновідповідально та громадсько- та правосвідомо на основі етичних міркувань (мотивів), повагу до різноманітності та між культурності.

На вивчення дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ЄКТС.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Історія української культури як навчальна дисципліна. витоки української культури.

Актуальність і значення навчальної дисципліни. Законодавство України про культуру. Культура як один із головних чинників самобутності української нації.

Культура як поняття у широкому розумінні та вузькому значенні, як ідейний і моральний стан суспільства. Досягнення науки, мистецтва, літератури, моралі – важливі показники культури. Культура як система життєвих орієнтацій суб'єкта, основних правил людської поведінки, вищих цінностей, традицій, вірувань. Роль культури у формуванні

особистості. Національна культура і цивілізація. Сутність української культури в контексті основних культурологічних парадигм. Типологія української культури. Становлення української культури як продукту людської спільноти. Складові української культури. Українське мистецтво як квінтесенція художньої культури. Види українського мистецтва. Предмет української культури та зміст навчального курсу.

Український народ – автохтонне населення України. Синкретизм первісного мистецтва. Найдавніші пам'ятки мистецтва на території України. Кіммерійсько-скіфсько-сарматська доба. Мистецтво грецьких міст-колоній Північного Причорномор'я. Мізинська стоянка – приклад культури пізнього палеоліту. Трипільська культура як вершина неолітичного періоду. Версії україногенези. Розвиток мистецтва у східних слов'ян. Формування східнослов'янського етносу в період черняхівської та зарубинецької культур.

Світоглядні уявлення слов'ян. Формування первісних вірувань і культової свідомості. Міф – джерело ранньої духовності народу. Різновиди міфів, їх персоніфікація та функції. Аналогічність у соціально-історичному аспекті міфічних уявлень усіх народностей і племен. Міфологія українців як символізація природи. Її прояви в сонцепоклонінні, язичництві. «Велесова книга». Міфи та їхнє значення у розвитку української народної творчості.

Тема 2. Усна і обрядова народна творчість українців.

Виникнення і генезис культово-звичаєвих дій, їх естетична спрямованість; локальна та світова релігійність, родоплемінні і ранньодержавні культи, вірування та обряди.

Культ як сліпе поклоніння комусь або чомусь, надмірне возвеличення певної особи (чи речі). Звичай як загальноприйнятий порядок, правила певного народу (колективу). Обряд як сукупність установлених звичаєвих дій. Взаємозв'язок культу, звичаю та обряду.

Обрядовість українців. Її взаємозв'язок зі святковими пориваннями людини, змінами пір року, працею, грою, церемоніалом. Народно-календарні, трудові звичаї та обряди. Родинно-побутові звичаї та обряди. Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка, М.Коцюбинський, М.Рильський, О. Воропай, В.Скुरатівський, С.Плачинда про звичаї та звичаєвість.

Взаємозв'язок культово-звичаєвої обрядовості із фольклором. Загальні поняття про фольклор, його мистецькі особливості. Фольклористика як наука, що займається збиранням і дослідженням фольклору.

Виникнення українського фольклору. Його різножанровість. Історичні постаті та їх місце у жанрах фольклору. Історія збирання та вивчення української усної народної творчості. (М.Цертелев, М.Максимович, М.Драгоманов, І.Франко, П.Житецький, В.Антонович, М.Лисенко, К.Грушевська, М.Рильський, Г.Хоткевич). Місце фольклору та культово-звичаєвої обрядовості у професійному українському мистецтві. Шанування та збереження фольклору, звичаєвості і традиційності в сучасній Україні.

Тема 3. Культура Київської Русі.

Етнокультурні риси «українського» середньовіччя. Християнсько-язичницький синкретизм як його світоглядна основа. Особливості релігійного життя.

Жанри образотворчого мистецтва Київської Русі: монументальний живопис – фрески та мозаїки; станковий живопис – іконопис; книжкова мініатюра. Архітектура. Хрестовобанна система будування культових споруд. Особливості будування давньоруських міст, його складові частини. Церкви й собори, збудовані за часів Київської Русі. Розвиток освіти та наукових знань. Давньоруська музично-театральна культура. Скоморохи – перші професійні актори. Жанри давньоруської літератури. Літописання. Мистецтво оздоблення книги та художнє ремесло. Розвиток української мови. Києво-Печерський монастир – провідний осередок культури Київської Русі. Культура Галицько-Волинської Русі. Відокремлення народної і професійної культури за княжої доби (культура низів і культура князів (дружинної верхівки)).

Давньоруська культурна спадщина у східноєвропейському ареалі культурних традицій. Внесок Київської та Галицько-Волинської Русі у культурний розвиток України наступних періодів.

Тема 4. Культурні процеси за литовсько-польської і польсько-козацької доби.

Спадкоємність культури Київської Русі та творче осмислення нових цінностей західноєвропейського Ренесансу. Утвердження гуманістичних ідей в умовах релігійного протистояння.

Соціально-політична та культурна ситуація на українських землях. Завершення монголо-татарською навалою процесу розпаду давньоруської держави. Прийняття Брестської унії та її вплив на подальший розвиток української культури. Формування української народності і власне української культури. Становище Української православної церкви. Ренесансні ідеї в українській культурі. Острозька слов'яно-греко-латинська академія та її роль у поширенні просвітницьких ідей в Україні. Братства. Реформаційно-гуманістичний характер братського руху. Розвиток освіти і наукових знань. Розвиток друкарства. Першодрукар Іван Федоров. Культурно-просвітницька діяльність Петра Могили. Архітектура і мистецтво. Замкова архітектура на Галицько-Волинських землях. Монументальний живопис – один із основних видів образотворчого мистецтва. Вдосконалення мистецтва іконопису. Іконостас. Провідні світські жанри живопису: портрет, історична, батальна картини, пейзаж. Література. Спадкоємний зв'язок фольклору із давньоруськими традиціями. Думи, їх різновиди. Кобзарі як творці та виконавці дум. Запорізька Січ – колективний член Київського братства. Культура козацтва та її вплив на розвиток в українцях національної самосвідомості.

Тема 5. Українська культура козацько-гетьманської доби.

Соціально-політична та культурна ситуація на українських землях. Богдан Хмельницький – легендарна постать і історії та культурі України. Створення Козацької республіки. Вплив козацтва – визначальний чинник розвитку культури і мистецтва України Нового часу. Освіта і наука. Києво-Могилянська академія – головний осередок культурного життя. Поширення просвітництва серед широких народних мас. Призначення «мандрівних» («мандрованих») дяків. Заснування колегіумів – шкіл підвищеного типу. Петро Могила, Лазар Баранович, Стефан Яворський, Феофан Прокопович, Дмитро Бортнянський – представники провідних галузей тогочасної української культури: філософії, педагогіки, літератури, мистецтва, книгодрукування тощо. Ренесансні процеси в українській літературі. Розвиток традиційних літературних жанрів. Полемічна література (І.Вишенський, Г.Смотрицький, С.Зизаній, Х.Філалет). Старшинсько-козацькі літописи. Паломницька література. Музична та театральна культура. Український вертеп – народний ляльковий театр. Поява шкільного театру і шкільної драми. Архітектура і мистецтво. Світоглядно-естетична своєрідність стилю українського бароко. Притаманність барокового стилю поезії Л. Барановича, І. Величковського, Г. Сковороди, драматургії М. Довгалевського, Л. Горки та ін. Пам'ятки барокового мистецтва в українській архітектурі. Класицизм – новий європейський стиль української культури. Видатні українські архітектори та художники. Падіння Гетьманщини і занепад української культури.

Жанри побутового музикування. Відродження храмового та цивільного будівництва. Архітектура кам'яна і дерев'яна. Сильові ознаки оборонних споруд. Малярство монументальне та станкове. Становлення світського живопису, портрет. Жанрове оновлення усної народної творчості. Декоративно-ужиткове мистецтво.

Тема 6. Культура в час пробудження української національної свідомості.

Особливості розвитку української культури в умовах австрійсько-польсько-російської експансії. Скасування гетьманщини. Формування української національної свідомості. Народно-побутова культура, фольклор та їх роль у збереженні національно-культурних традицій. Формування української інтелігенції та громадсько-просвітницька діяльність українських товариств.

Формування національної композиторської школи. Художня освіта. Діяльність мистецьких об'єднань. Український музично-драматичний театр. Наукове відродження пам'ятників української давнини. «Українська ідея» як культурна парадигма, етнографічні елементи в образотворчому мистецтві, національно-регіональна своєрідність української культури та форм опосередкування «іншомовних» культурних впливів на Лівобережній та Правобережній Україні. Сталі риси духовної ментальності, її естетична визначеність у контексті загального «портрета» східнослов'янської та західноєвропейської традиції.

Становлення нової української літератури та літературної мови. Збагачення жанрів, розширення тематики української літератури другої половини XIX століття. Т. Шевченко – основоположник критичного реалізму в українській літературі. І. Котляревський, П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка, Г. Квітка-Основ'яненко, Марко Вовчок, С. Руданський, Ю.Федькович, І.Франко, Панас Мирний та ін. в історії української культури. Аматорський театр першої половини XIX століття. Діяльність І Котляревського та Г. Квітки-Основ'яненка. Заснування українського професійного театру (М. Кропивницький, М. Старицький, М. Заньковецька, брати Тобілевичі). Етнографізм, побутовізм, селянська тематика драматургії. Жанрові особливості українського театру XIX ст. Роль громад у культурно-науковому і мистецькому житті України. Внесок М. Драгоманова, М. Старицького, М. Лисенка та ін. у справу піднесення самосвідомості українського народу. Літературно-мистецькі угруповання та їхнє функціональне призначення у тогочасній Україні. Освіта і наука. Втрата Києво-Могилянською академією статусу культурно-освітнього центру. Харківський університет: проблеми, досягнення та значення. Склад та завдання Кирило-Мефодіївського братства. «Книга буття українського народу». Заборони української мови. Видатні українські науковці: О.Лазаревський, О. Єфименко, О.Потебня, В.Антонович, П.Житецький та ін. Їх роль у розвитку української культури. Архітектура та образотворче мистецтво. Панування класицизму. Його прояви в жанрах української культури. Декоративно-прикладне мистецтво. Гончарне ремесло та орнаменталістика.

Тема 7. Українська культура і духовне життя на початку XX століття. Модерн.

Особливості розвитку української культури на початку XX століття. Освітній, науковий і технічний рівень в Україні початку новітньої доби. Неоромантична гуманістична концепція особистості в українській літературі. Творчі здобутки корифеїв українського театру. Розвиток музичної культури. Модернізм в архітектурі, скульптурі та малярстві. Особливості українського модерну 1900–1910 рр. Розвиток красного письменства. Образотворче мистецтво, скульптура і гравєрство у роки визвольних змагань. Радянський період розвитку культури України. Українське національно-культурне відродження 20-х років. Національна культура в умовах панування радянської ідеології 30-50-х років. Соцреалізм як візитна картка тоталітарної культури. Культура України під час кризи радянської системи (60-80-ті роки). Релігія і церква в Україні.

Суперечливий характер подій XX століття в українській історії та культурі. Творчі пошуки шляхів розвитку культури в 20–30-х роках. Організація Української Академії наук. Становлення українського модернізму (символізм, футуризм, неокласицизм). Особливості культури доби Центральної Ради та гетьманату. Політика українізації та просвітницькі процеси в Україні. Літературні об'єднання («Плуг», «Гарт», «Пролеткульт», «ВАПЛІТЕ» та ін.). М.Хвильовий, літературна дискусія 1928 року. Розвиток української культури в роки Великої Вітчизняної війни. Група київських неокласиків (М. Рильський, М. Зеров, М. Драй-Хмара, Ю. Клен). Українська культура доби тоталітаризму. Репресії в середовищі українських митців. Соціалістичний реалізм як творчий метод у розвитку української культури в радянську епоху (П.Тичина, В. Сосюра, М. Рильський, М. Стельмах, О. Гончар, Т. Яблонська, І. Макогон, Г. Кальченко, П. Козицький та ін.). Спроби створення «пролетарської культури». Український мистецький авангард (М. Бойчук, К. Малевич, О. Богомазов, О. Новаківський, О. Архипенко, В. Косенко, М. Вериківський, Д. Січинський та ін.). український модерний театр (Л. Українка, В. Винниченко, О. Олесь). Новаторські театральні експерименти Леся Курбаса. Національно-культурне життя 60-80-рр. (М. Вінграновський, Є. Гуцало, І. Дзюба, І. Драч, Є. Маланюк, Л. Костенко, В. Симоненко, В. Стус, Д. Павличко, І. Багрянний, У. Самчук, С. Параджанов, К. Муратова та ін.). Діяльність «шістдесятників». «Самвидав» і дисидентство. Олександр Довженко і його місце в українському та світовому кіномистецтві. Загальні риси радянської культури та проблеми розвитку національної української культури. Зміна соціально-політичного курсу у розвитку українського суспільства у пострадянський період. Державне та національно-культурне відродження України.

Тема 8. Провідні тенденції розвитку сучасної української культури. Порстмодерн.

Наростання кризових явищ в культурі глобалізованого світу. Зростання соціально-прагматичного вектора розвитку європейської культури XIX – XX століття. Дегуманізація

культури та її прояви в мистецтві ХХ ст. Художній світ техногенної цивілізації. Естетика модернізму. Постмодерністська модель світу в українській та світовій інтерпретаціях. Постмодернізм як плюралізм стилєвих напрямів в українському мистецтві. Характерні риси українського постмодерну та їх прояви в українській культурі. Експансія американської «маскультури». Проблема культурного відчуження: поляризація відношень «елітарна культура-народна культура». Особливості розвитку української культури ХХ століття. Здобутки української культури у радянський період. Соцреалізм – «візитна картка» тоталітарної культури. Нове національно-культурне відродження в добу становлення незалежності України. Шляхи та форми впливу інших культур.

3. Рекомендована література

1. Стеценко В. І. Культура в термінах від “а” до “я”. Культурологічна абетка [Електронний ресурс] / В. І. Стеценко. – Режим доступу : www.franko.lviv.ua.
2. Греченко В.А. та ін. Історія української та зарубіжної культури / В.А. Греченко. – К.: Літера, 2000. – 464 с.
3. Гудзенко О. П. Проблема національної ідентичності у творчості письменників розстріляного відродження [Електронний ресурс] / О. П. Гудзенко // Літературознавчі студії. – 2014. – Вип. 42 (1). – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Lits_2014_42\(1\)__37.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Lits_2014_42(1)__37.pdf).
4. Європейська та українська культура в нарисах (За ред. Цехмістро І.З.). – К.: ЦУЛ, 2003. – 320 с.
5. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник. – К.: Вища школа, 2002. – 430 с.
6. Історія світової культури 2-ге видання. (За ред. Левчук Л.Т.). – К.: Либідь, 1999. – 368 с.
7. Історія української та зарубіжної культури. (За ред. Клапчук С.М.) – К.: Знання, 2001. – 326 с.
8. Кордон М.В. українська та зарубіжна культура / М.В. Кордон. – К.: ЦУЛ, 2002. – 507 с.
9. Культура та мистецтво України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://histua.com/knigi/narisi-z-istorii-ukraini>
10. Культурологія: теорія та історія культури. (За ред. Тюрменко І.І.) – К.: ЦУЛ, 2004. – 368 с.
11. Мальцева О. В. Історія української культури [Електронний ресурс] : методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Історія української культури» для студентів всіх спеціальностей всіх форм навчання / О. В. Мальцева. – Маріуполь : ПДТУ, 2013. – 117 с. – Режим доступу : <http://umm.pstu.edu/handle/123456789/645>
12. Подольська Є.А. Культурологія / Є.А. Подольська. – К.: ЦУЛ, 2003. – 288 с.
13. Роготченко О. Вітчизняна культура періоду створення Спілок радянських письменників, художників, композиторів: Складові становлення [Електронний ресурс] / О. Роготченко // Художня культура. Актуальні проблеми. – 2014. – Вип. 10. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/khud_kult_2014_10_13.pdf
14. Словник основних термінів української та зарубіжної культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.convdocs.org>.
15. Українська та зарубіжна культура. (За ред. Заковича М.М.). – К.: Знання, 2000. – 622 с.
16. Шаравара Т.О. Історія української культури / Т.О. Шаравара. – Полтава, 2015. – 180 с.

Укладач: Шаравара Т.О., доктор історичних наук, доцент, професор кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін